

Maga Magazinović

MOJ ŽIVOT

Priredila
Jelena Šantić

Beograd, 2025

Sadržaj

Jelena Šantić

Maga Magazinović – Luk vekova9

Maga Magazinović

Moj život

Detinjstvo u Užicu 48

Moje prvo sećanje56

Osnovna škola 68

Školovanje u realci (1892–1896) 80

Od Progonstva španske kraljice Izabele

– do Černiševskog Šta da se radi 92

Odnos prema polnom problemu

i pitanju religije 106

Pripreme za odlazak iz Užica i put u Beograd110

Viša ženska škola (1896–1898)118

Prvo ljubavno pismo posle V razreda 130

Završetak srednjeg školovanja 136

Turneje sa „Obilićem“ i svetosavski balovi143

Velikoškolski svetosavski bal153

Kamelija od Jana Kubelika i družba s Brankom, Kocom i Davidom.....	159
Branko – prva ljubav	162
Nakon ljubavi – završetak studija.....	175
Klub studentkinja i naš rad. Diplomiranje.....	183
Stupanje u praktičan život.....	186
Saradnik „Politike“.....	192
Moje prvo putovanje u „inostranstvo“ – Bugarsku (februar, 1904)	197
Rad u Višoj ženskoj školi i Prvoj ženskoj gimnaziji	207
Mod Alan i potstrek na igru	225
Sudbonosni odlazak u Nemačku. Minhen: Teozofi – J. Savić. Berlin: Rajnhard	229
Kod Joce Savića u Obersdorfu. Deca Luciferova u Minhenu	238
Studije u Berlinu: Rajnhard – Igra – Univerzitet	251
Moja prva iskustva na polju umetničke igre.....	275
Druga ljubav i odluka za brak.....	283
Poseta Gerhardovim roditeljima – Braunšvajg i Harc-Broken	294
Osnivanje umetničke škole – „Škole za Ritmiku i Plastiku“.....	303
Gerhard u Beogradu na putu za Jasenicu kod Dade. Manastir Vratna.....	317
Balkanski ratovi 1912, 1913. godine.....	323
U Helerau kod Dalkroza	329

Mamina smrt, moja udadba i Canova pogibija ...	347
Bežanija. Gerhardova bolest.	
Rođenje Haraldovo	353
Put za Švajcarsku – epilog naše ljubavi	371
Rođenje kćeri i definitivni rastanak s Gerhardom	384
Ritmika u Domskoj gimnaziji i produženje rada moje škole.	392
Konflikt sa Klaudijom Isačenko – 1921. godine	399
Uz sećanja <i>Moj život</i> Mage Magazinović.....	425
Ličnosti koje se spominju u sećanjima <i>Moj život</i> Mage Magazinović.....	436
Važni datumi u životu Mage Magazinović	442

Izbor predavanja i tekstova Mage Magazinović

Obrazovanje ženskinja u Srbiji	449
Ritmička gimnastika	454
Moderna umetnička igra	460
Odnos umetničke igre prema muzici.....	467
Umetnička igra: konstruktivistička, koreografska i instrumentalna	474
Od Novera do Kurta Josa	
Balet kao koreografsko delo	477
Pola stoljeća modernog baleta.....	480

Album

Autori fotografija	541
--------------------------	-----

Dokumentacija o Magi Magazinović

Tekstovi Mage Magazinović u knjigama, časopisima, dnevnoj i periodičnoj štampi.	545
---	-----

Predavanja, knjige i koncerti Mage Magazinović	547
---	-----

Koreografske postavke Mage Magazinović	552
--	-----

Učenici škole za ritmiku i plastiku Mage Magazinović (1910–1935)	560
---	-----

Članovi Studentske folklorne grupe (1936–1943)	564
---	-----

Literatura o Magi Magazinović.	566
-------------------------------------	-----

Biografija Jelene Šantić (Beograd, 18. juli 1944 – 18. mart 2000)	579
--	-----

Summary	581
---------------	-----

Napomena	583
----------------	-----

Jelena Šantić
Maga Magazinović
– Luk vekova

Snažna individualnost, skromnost, sklonost ka analitičkom prosuđivanju, osobine su Mage Magazinović, umetnice, socijalistkinje, feministkinje, intelektualke, a iznad svega humaniste. Sve te odlike uočavaju se u njenim delima, a naročito u autobiografskim beleškama *Moj život*.

U sećanjima koja obuhvataju period od četrdeset pet godina (1882–1927) ona se doživljava kao izuzetna ličnost, istovremeno posmatrač i učesnik mnogih značajnih događaja na prelomu vekova. Njeno sazrevanje proteklo je u borbi za emancipaciju devojaka iz siromašnijeg sloja društva, u školovanju i studiranju kod najznačajnijih profesora u Srbiji, a zatim u čuvenim školama u Nemačkoj. Pripadala je socijalističkoj omladini i stvarala novi umetnički pravac u Beogradu. Introspekcijom i analitičkim diskursom, Maga Magazinović dotiče probleme iz različitih oblasti – etnologije, psihologije, sociologije, obrazovanja, kulture i politike. Posebno su značajne godine balkanskih ratova, kao i vreme njene intimne sreće i tragedije. Izrazita sklonost ka realizmu, detaljni opisi i sentimentalno sećanje na detinjstvo, ali i socijalistička strogost i dramatika ratnih godina, u knjizi sećanja *Moj život* iskazuju ne samo lični emotivni naboj već i dobijaju univerzalno značenje. Snažna ličnost, tražila je životnu motivaciju pre svega u sebi samoj,

a zatim i u društvenim okolnostima, u stalnom sukobu sa konzervativnom sredinom. Svoje teorije i umetnički svet nije gradila na spoljnim, glamuroznim efektima. Istraživala je sebe i ljude oko sebe da bi došla do suštinskih ideja, koje su bile pre svega vaspitne i obrazovne i doprinosile razvoju individue, a time i napretku celokupne zajednice.

Životni put ove intelektualke sa balkanskih prostora bio je dinamičan – u neprestanom kretanju, istraživanju i učenju, kao i u upornoj borbi za emancipaciju žene. U pokretima tela ona je simbolizovala svoj ideal harmonične i slobodne ličnosti, sposobne i spremne za velika odricanja.

Poput Ibzenovog Per Ginta, koji kao da u životu skida sloj po sloj luka, i Maga Magazinović otkriva deo po deo sebe u knjizi *Moj život*.

Nasleđe, folklor, atavizam i emancipacija

Prvi deo svojih sećanja Maga Magazinović posvećuje tradiciji predaka i hercegovačkim nasleđem objašnjava svoju borbenost, životnu čvrstinu i iskrenost. Etnografski opisi dragoceno su svedočanstvo o strogom, patrijarhalnom životu u Užicu devedesetih godina devetnaestog veka. Ona je svesna značaja očuvanja folklornog nasleđa. Detaljnim prikazima kuće, hrane, odeće, običaja, igara, rada, odnosa među članovima porodice i prijateljima, dala je tradicijska obeležja sredine iz koje je potekla, što se, prelaskom u Beograd, izgubilo. Odrasla uz narodne pesme i ples, Maga Magazinović će vibracije tih vrednosti osećati tokom celog života.

Dolazak u veliki grad značio je dalju emancipaciju, kako za Magu tako i za celu njenu porodicu. Otvorile su se

nove perspektive, iako teška životna borba nije prestajala. Prihvatanje novog načina života, susreti sa različitim mladim ljudima, edukacija kod dobrih nastavnika i profesora, učešće u društvenom životu, saznanje da postoji protekcija za „gospođice iz više klase“ – sve to deo je ličnog viđenja autorke knjige sećanja *Moj život* o nastanku građanskog društva u tadašnjoj Srbiji. U svim detaljima iz detinjstva i devojaštva uočava se jak moralni i etički kôd koji prožima celokupni život Mage Magazinović. Ona poštuje patrijarhalni red, ali u isto vreme teži i ostvarenju lične slobode.

Svoju nacionalnu pripadnost često je s ponosom isticala. Iako po ubeđenju socijalista, ona je osećala da suštinski pripada svom naciju. Divila se kulturi drugih naroda koje je upoznala u direktnim susretima, ali je uvek isticala vrednosti naše nacionalne baštine i smatrala naš narod superiornim. Želela je da se iskustva drugih kultura ugrade u našu i s tugom ustanovila da Srbi nemaju tako razvijen osećaj za društveno koristan rad koji je, na primer, doprineo civilizacijskom usponu Danske. Sve pojave i zbivanja posmatrala je sa humanističkog stanovišta.

Na svom putovanju kroz vreme i događaje zaustavljala je trenutke koji su bili značajni za njen razvojni put i dragocenim podacima svedočila o Srbiji toga vremena, kao i o ljudima u njoj.

Školovanje i studije

Edukacija zauzima veoma značajno mesto u sećanjima Mage Magazinović *Moj život*. Posebno se uočava da su njeni roditelji, u neprestanoj borbi sa siromaštvom, činili sve da njihova deca završe školovanje.

O osnovnoj školi i realci u Užicu autorka piše emotivno i precizno: detaljno opisuje svakog učitelja, predmete koje je učila, kao i drugove i drugarice sa kojima je provela prve godine školovanja. Radoznala i nemirnog duha, ona je od ranih dana tragala za znanjem.

Krajem XIX veka Beograd je bio grad koji je izrastao iz palanke: imao je Veliku školu (Univerzitet), Narodni muzej, Narodno pozorište i Narodnu biblioteku. Tu je bilo stecište onih koji su stvarali nove građanske vrednosti. Poznati profesori, naučnici, umetnici i drugi intelektualci, kao što su bili Jovan Cvijić, Branislav Petronijević, Nadežda Petrović, Rista i Beta Vukanović, Ljuba Jovanović Patak, Aleksandar Belić, Milan Grol, Branislav Nušić, postavili su čvrste temelje budućoj Srbiji.

Opis školovanja na Višoj ženskoj školi prava je sociološka studija. Potekla iz porodice koja se odlikovala skromnošću, i sama veoma skromna, Maga Magazinović je shvatila da kao „devojka iz palanke“ svoje želje može da ostvari samo temeljitim sticanjem znanja.

Portreti profesora i lucidna zapažanja o radu sa učenicama još jedno su slikovito svedočanstvo o školovanju u Beogradu na početku veka. Iako je program bio izrađen za buduće učiteljice i sastojao se iz znatnog broja „ženskih“ predmeta (što je bilo posledica patrijarhalne tradicije), ipak je omogućavao široko obrazovanje. U školi je vladala strogost. Maga je to poštovala, ali je i pružala otpor. Već tada je bila formirana, samosvojna ličnost.

Na Filozofskom fakultetu, kao vanredni student filozofije, nastavila je borbu za žensku emancipaciju. Sigurna u sebe, izborila se da dobije regularni indeks i da polaže ispite pred „pravom“ komisijom. Čak se upuštala u rasprave sa profesorom Branislavom Petronijevićem, što

je za to vreme bilo gotovo nezamislivo. Sve to svedoči o njenoj inteligenciji, životnoj snazi i verovanju u pravdu. I ostali njeni profesori bili su poznati naučnici, što je svakako uticalo na analitičnost i intelektualni razvoj autorke knjige sećanja *Moj život*. U svojim filozofskim promišljanjima, Maga Magazinović je estetiku smatrala bitnom koliko i etiku. Takav suštinski spoj tražila je i u životu i u kulturi. Umetnost je za nju bila anticipacija humanističkog izražavanja individue.

Borba za radno mesto

Veoma vredna, Maga Magazinović je bila svesna da mora pomoći roditeljima i da treba sama da zarađuje, kako bi mogla da nastavi studije. Od početka svoje zrelosti, život je posmatrala realno, u svakom trenutku.

Nije joj se ispunila želja da radi u Narodnom pozorištu, jer „glumice nisu baš na dobrom glasu“. Ipak je pisala za „Pozorišni list“ i prevela *Palančane*, *Na dnu* i *Decu sunca* Maksima Gorkog. Tako se postepeno približavala umetničkom svetu, kome će pripadati celog svog života.

Posebno je bila ponosna što je zahvaljujući svojoj upornosti uspeła da bude prva žena praktikant u Narodnoj biblioteci i prva žena novinar u „Politici“, u drugoj godini izlaženja tog lista. Njena borba za ženska prava tu je dobila puni smisao. Uspevala je da ideje feminizma i socijalistička shvatanja unese u članke koje je objavljivala. Spominje „da joj je prvi članak štampan 20. avgusta 1905. pod naslovom *Obrazovanje ženskinja u Srbiji*“. Posle toga postala je član redakcije i urednik feljtona. O svemu što bi saznala o Klari Cetkin, Lili Braun i drugim socijalistkinjama pisala

je u svojim člancima. U feljtonu je publikovala i tekstove Dobroslave Đorđević, verenice Dimitrija Tucovića. Bez velikih pretenzija objavila je priču *Stanko pijevac* ili *Nikola obad*, verno dočaravajući palanačke likove. Bila je dovoljno poznata pa je mogla da se potpisuje samo inicijalima M. M. Radila je nekoliko meseci, a zatim se vratila svom profesorskom pozivu. Kasnije je povremeno bila saradnik „Politike“, propagirajući telesnu kulturu.

Maga Magazinović je s ljubavlju prihvatila najpre rad u Višoj ženskoj školi, a zatim u Prvoj ženskoj gimnaziji. Uverena da je obrazovanje i vaspitanje ličnosti osnova za ceo život, posvetila se mladima. Bila je profesor punih četrdeset godina. Predavala je nemački i srpski jezik, kao i filozofiju, a po potrebi botaniku, matematiku i druge predmete. Da bi dobila profesorsku diplomu, morala je da polaže poseban ispit. Ponovo je bila prinuđena da se bori protiv tradicionalnih zabluda, što je odgovaralo njenoj buntovnoj prirodi. Njen uspeh je olakšao put devojkama koje su želele da steknu profesorsku diplomu.

Za vreme Prvog svetskog rata prihvatila je ponudu srpske vlade u egzilu da prouči organizaciju srednjih škola u Švajcarskoj. Osim „realke“ i „klasične“, Maga Magazinović je ispitala i drugačije, eksperimentalne forme. U želji da sazna šta je „nova škola“, došla je do saznanja o „harmoničnom vaspitanju celog čoveka“. To se uklapalo u njenu viziju žene i čoveka kao kompleksnih ličnosti. Da bi neka osoba postala samosvesna, odgovorna i sveukupno obrazovana, smatrala je da joj je neophodna ritmička gimnastika, koju je ona uporno zastupala i predavala na Ženskoj školi u Beogradu. Uspela je da u nekim osnovnim školama fiskulturu zameni ritmičkom gimnastikom, ali, nažalost, ta velika novina brzo je bila ugušena.

Socijalistkinja

Krajem XIX i početkom XX veka, pod uticajem Svetozara Markovića, socijalističkom pokretu energiju su davala radnička udruženja i intelektualci koji su pratili zbivanja u Nemačkoj i Rusiji. Mnoge žene su, kao aktivistkinje, težile većoj emancipaciji u patrijarhalnom društvu, a među prvim su bile Milica i Anka Ninković iz Novog Sada, Draga Ljočić iz Beograda, Mileva Andrejević i Aleksandra Marković iz Smedereva. One su, tokom studija u Cirihi, pristupile socijalističkom pokretu i tako započele svoje političke aktivnosti.¹ Ilka Marković, supruga Jevrema Markovića, Svetozarovog brata, bila je odvažna i beskompromisna. U to vreme, vreme vladavine protekcije, korumpiranosti, autoritarnosti, u kome su se sukobljavali interesi obrenovićevaca, radikala, narodnjaka i demokrata, socijalističke ideje su kao novina privlačile studentsku omladinu.

Maga Magazinović je rano spoznala nepravdu u društvu i već u trinaestoj godini su je dotakle ideje socijalizma. Njeno jednostavno postavljano pitanje o religiji možda je i nesvesno bilo plod socijalističkog ubeđenja. Na studijama u Beogradu pristupila je Socijalističkoj omladini, jer je bilo uobičajeno da svaki student pripada nekoj stranci. U knjizi *Moj život* njena sećanja o tome su veoma dragocena. Druženja, razmena mišljenja, diskusije, kao i učešće u horu „Obilić“, otvorili su joj nove životne mogućnosti. U tako širokoj aktivnosti videla je suštinu življenja. Ona je naglašavala izuzetnu političku zrelost omladine toga vremena, koja je znala da joj život umnogome zavisi od

¹ Neda Božinović: *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Devedesetčetvrta i žene u crnom, Beograd, 1996.

angažovanosti. Učestvovala je u radu studentskog „jugoslovenskog pokreta“ i sa oduševljenjem pisala o prvom odlasku u inostranstvo, u Sofiju, na razgovore sa bugarskim kolegama, o snažnoj volji da se ostvari balkanska konfederacija i ujedinjenje svih Južnih Slovena. Već početkom veka istaknuto je osetljivo pitanje Makedonije i Maga je prepoznala njegov pravi značaj.

Kao članica „Radničkog društva“, Maga Magazinović se opredelila za pružanje pomoći u obrazovanju ugroženog sloja građana. Kad je u Beogradu otvorila školu za novu igru, siromašnoj deci nije naplaćivala časove.

Vreme ratova, o kojima piše, otkriva njen antimilitaristički duh, svojstven socijalistima.

Kad govori o Plehanovu i Lenjinu, čijim je predavanjima prisustvovala u Cirihi u zimu i s proleća 1917, ona daje prednost Plehanovu. Opaska da čovek takvih elegantnih manira „ne može biti nikada ideološki zatucan ni dogmatičar“, svedoči o njenoj tolerantnosti i poštovanju različitosti. U Lenjinu prepoznaje boljševičku rigidnost, a to ne odgovara njenom humanističkom poimanju života. Ideološki je tačno locirala tu dvojicu ruskih mislilaca i revolucionara: između socijaldemokratije i buduće tiranije „proletarijata“. Ceo život Mage Magazinović bio je protkan socijalističkim idealima iz njene mladosti, iako nije pripadala revolucionarima – pre bi se moglo reći da je njeno životno opredeljenje bilo evolutivno.

U kasnijim godinama ona te socijalističke ideje više nije isticala jer je mudro shvatila dinamiku promena: da se treba boriti za osnovne vrednosti, pre svega za poštovanje ljudskog bića.

Feminizam

Maga Magazinović je odmah reagovala na uočene društvene nepravde oko sebe. Energična, sa izraženim odlikama dinarske prirode, ona se odmalena družila i merila sa dečacima. Duboko je osećala socijalnu nepravdu i potcenjivanje životne sposobnosti žene u svim oblastima tadašnjeg patrijarhalnog društva. Već tokom školovanja, a i kasnije na različitim poslovima, sposobnost da dokaže da su njene moći jednake – ako ne i veće – moćima kolega, došla je do punog izražaja.

Kad se s porodicom preselila u Beograd, u njemu su već delovala ženska društva, u kojima su bile aktivne i njene nastavnice: Katarina Milovuk, Milka Vulović, Kruna Aćimović, Kosara Cvetković.² Njihova društvena angažovanost svakako je uticala na devojkicu koja je došla iz manjeg mesta i bila ispunjena snažnim osećanjem pravičnosti.

Početkom veka javile su se mlade feministkinje, uglavnom iz socijalističkih krugova, sa zahtevima da se žene same više emancipuju i dobiju pravo mesto u društvu. Mišljenje Svetozara Markovića bilo je presudno u borbi za ženska prava. Srbija je u tom smislu možda kasnila za evropskim zemljama, ali se delovanjem aktivistkinja feministički pokret naglo razvijao.

Maga Magazinović je kao studentkinja veoma angažovano učestvovala u formiranju Ženskog studentskog kluba. Suštinu feminističkog poimanja promena činili su borba za ravnopravnost u obrazovanju i na poslu, novi pogledi na seksualnu emancipaciju i brak, traženje novih etičkih društvenih kodova. Ona je zastupala te ideje i često

² *Ibid.*

se decidirano izjašnjavala o „naprednim“ studentskim pokretima.

Opisujući dečake i mladiće koji su joj se u mladosti dopadali, naglašavala je njihovu pamet, sofisticiranost, učenost i vaspitanje. Snaga ličnosti imala je presudni značaj i nikada nije davala prednost „macho“ atributima.

Ona, međutim, nije bila ideolog radikalnog feminizma kao obeležja XX veka; nikada nije bila isključiva, što je posledica porodičnog vaspitanja, poštovanja različitosti i saznanja da dogmatičnost zatvara svest pred utopijskom vizijom sveta.

U prelomnim ratnim godinama autorka sećanja *Moj život* iskazala je žensku snagu, izdržljivost i snalažljivost.

Teatar i ples, životni credo

Bogato životno iskustvo Maga Magazinović je ipak posvetila novom plesu, u kome je pronašla bit svoje egzistencije. Ona je, međutim, svoju misiju shvatala i kao vaspitačku, zbog čega se posvetila mladima.

Kad je početkom veka stupila u svet plesa, tek su se otvarali novi umetnički putevi. Prožimanje naučnih otkrića (Frojd, Ajnštajn, Bergson, Jung) i umetnosti dalo je podsticajne rezultate. Različite estetike ulaze u zajedničku baštinu čovečanstva. U drugoj polovini XIX veka Fransoa Delsart (François Delsarte) otkrio je zakonomernost nesvesnih i svesnih gestova i pokreta u ritmu svakodnevnog života i tim metodom ukazao na potpuno nove estetske perspektive. Njegovi sledbenici su otkrivali nove horizonte u odnosu na muziku, prostor, telo, pokret i približavali su se individualizaciji plesne umetnosti.

Izadora Dancan (Isadora Duncan) bila je harizmatična ličnost koja je intuitivnim principom, emocijama i erosom gradila svoje slobodne i ekstatične plesne simbole. Loi Fuller (Loï Fuller) shvatala je pokret tela kao deo scenografije i komponente svetla kojim je bojila simbolističke kretnje pozornicom. Glamurozna Rut Sen Deni (Ruth St. Denis) zasnivala je svoj ples na orijentalnim pokretima i hrišćanskoj spiritualnosti. Ove tri buntovne Amerikanke, pionirke plesa, ipak nisu stvorile igračke sisteme, tako da je njihov suštinski značaj pre svega u oslobađanju igrača i koreografa od bilo kakvog kanona.

Početkom XX veka Emil Žak Dalkroz (Emile Jacques Dalcroze) ostvario je reformu muzičkog vaspitanja smatrajući da se euritmija zasniva na principima razvijanja harmoničnosti pokreta kroz ritmizirani pokret. Takvo shvatanje povezanosti ritma i pokreta dalo je dubokog pečata nastupajućim modernim pravcima plesa. Drugi značajni teoretičar i inovator Rudolf Laban (Rudolf von Laban) analizirao je strukturu pokreta, telo u prostoru, dinamiku i izražajne kvalitete pokreta. On je došao do saznanja da vidljivo iskazan pokret ne postoji bez prethodnog unutrašnjeg impulsa i da taj pokret ima onoliku snagu i ekspresiju kolika je njegova unutrašnja dinamika. Posebno se bavio psiho-biološkim i socijalnim aspektom igre. I Dalkroz i Laban zastupali su stanovište o individualnom pristupu, ali i o omasovljenju plesnog vaspitanja. Istražujući pokret i telesnu ekspresiju, Meri Vigman (Mary Wigman) obogatila je ples univerzalnim problemima. Posebnu tehniku pravilnog, nenasilnog korišćenja svakodnevnih pokreta i mišića, u to vreme uveo je F. Matijas Aleksander. Tako je početak veka pripao umetnicima

vizionarima i teoretičarima koji su plesu vratili autohtono mesto i omogućili raznolikost estetskih kreacija.

Interesovanje Mage Magazinović za umetnost bilo je iskreno i izvorno, a ples je volela iskonski, može se reći i arhetipski. U sećanjima *Moj život* ona opisuje svoje detinje oduševljenje folklorom, a zatim ekstatičku igru na balovima i kasnije svoje nastupe sa horom. Taj osnovni impuls za pokretom obeležio je ceo njen život.

U to vreme u Narodnom pozorištu su izvođene samo dramske predstave, jer Opere i Baleta još nije bilo. Maga je pratila teatarske tokove, učestvovala u amaterskim predstavama društva „Abrašević“ i samo je bilo pitanje vremena kada će se odlučiti za scensku umetnost.

Gostovanje plesačice Mod Alan (Maud Allan) 1907. godine* donelo je sasvim novo iskustvo i Beogradu i Magi Magazinović, koja joj je posvetila poglavlje u svojoj knjizi: „Mod Alan i podstrek na igru“. To je veoma značajno svedočenje o Mod Alan, jer ni u jednom baletskom i igračkom arhivu u svetu nije zabeleženo njeno gostovanje na Balkanu. Takođe je interesantan doživljaj intelektualne i umetničke publike tog vremena, kao i autorkin susret sa poznatom umetnicom. Maga Magazinović do tada nije imala prilike da vidi ni balet ni novi ples. Ona je, ipak, romantično ali i nepogrešivo uočila da Mod Alan pleše sâmu muziku slobodnim pokretima ruku. Taj umetnički doživljaj opredelio je budućnost autorke knjige sećanja *Moj život*. Kosara Cvetković, Magina nastavnica iz Užica i Beograda, tada je napisala prvu plesnu kritiku kod nas.**

* Maga Magazinović pogrešno datira gostovanje Mod Alan u 1906. godinu. – *Prim. prir.*

** „Štampa“, 27. mart 1907. godine. – *Prim. prir.*

Za devojku željnu teatarskog znanja, odlazak na studijsko putovanje u Nemačku značio je bogato umetničko iskustvo. Ona je otišla u zemlju koja je imala vekovno teatarsko utemeljenje, a tih godina su se javljali novi scenski oblici. Nemačka je bila poznata i po snažnom razvoju radničkog, feminističkog i socijalističkog pokreta, što je Magu Magazinović takođe zanimalo.

Kad je u leto 1909. godine došla u Minhen, upoznala je teoriju i metod dr Rudolfa Štajnera (Rudolf Steiner). U svojim sećanjima *Moj život* ona precizno objašnjava značenje učenja Štajnera, koji je smatrao da je duh osnova umetnosti, a ljudsko telo puno različitog energetskog naboja. U tom kontekstu on euritmiju i poeziju stavlja u vrh – u duhovnu sferu života. Posmatrajući čoveka kao celovito biće, Štajner atomizuje značenje boje, pokreta, reči. Vežbe u njegovim radionicama omogućavale su sledbenicima da sagledaju sebe, da prihvatajući kodove i simboliku harizmatičnog mislioca, učestvuju u njegovim mističnim teozofskim, kasnije antropozofskim dramama.

Kao racionalna ličnost, Maga Magazinović nije mogla da prihvati mistični i magijski svet teozofije: metafizički svet Štajnera i njegovih sledbenika ona je doživljavala kao manipulaciju.

U želji da postane glumica, u čuvenoj školi Maksa Rajnharta (Max Reinhardt) provela je godinu dana i u svojim sećanjima detaljno je opisala život u Berlinu i metode novog teatra koji će obeležiti XX vek. Uočila je razliku između beogradskog i berlinskog umetničkog izraza. Studije kod Rajnharta podrazumevale su obrazovanje i vaspitanje kompletnog glumca, pa je shodno tome strukturisan program, kao i izbor profesora koji su prihvatili nove teatarske tendencije. Kad Maga Magazinović kaže

da je Rajnhartovo načelo bilo da „duh i kolorit epohe i sredine čini stil predstave“, to onda ukazuje da je veliki umetnik odustao od mimetičkog, tj. imitativnog modela i da je počeo da istražuje u dubljim teatarskim slojevima. Literarni predložak Maks Rajnhart je tretirao kao mogućnost za interpretaciju. Sećanja na to autorka naziva „drobljenjem dramskog zbivanja“, što znači da se studijskim radom dolazilo do elementarnih delova koji su razrađivani, a zatim spajani u novu celinu. Predstave reditelja Rajnharta bile su sinkretičke, što podrazumeva da su režija, gluma, dekor, kostim i svetlo bili ravnopravni delovi kreacije.

Kao pedagog, Rajnhart je uživao ogroman autoritet kod studenata. Njegovo znanje i sugestivnost – ali ne i prisnost – odavali su velikog profesora, tako da je u njegovom dragocenom radu sa glumcima Maga primećivala primenu različitih dinamičkih valera u glasu scenskog umetnika.

Mnoge uloge koje je radila u Rajnhartovoj školi (Ofe-lija, Margareta, Julija), uporedo sa studijama na univerzitetu, bile su njeno poslednje iskustvo sa dramskim teatrom. Ubrzo je shvatila svoj životni imperativ i prihvatila novi ples.

Studirajući u Rajnhartovoj školi, upoznala je i igre različitih istorijskih epoha. Na priredbi za carski dvor upoznala se sa primabalerinom De Gasparini i tako joj se ukazala još jedna mogućnost da se približi vrhunskoj umetničkoj igri – baletu. Radoznale prirode i željna umetničkog iskustva, Maga Magazinović je počela da uči balet, i to ne kao profesionalac, već da bi sama osetila različite stilove plesa. U vežbama kod Šarlote Šniter (Charlotte Schnitter), koje je radila na principima italijanske škole, shvatila je težinu ali i lepotu baleta i unekoliko objasnila razliku između

francuske i italijanske škole. U to vreme balet je na zapadu ulazio u agoniju. Pravu baletsku poetiku, međutim, ona je ipak doživela gledajući Ballets Russes, trupu Sergeja Dja-giljeva i plejadu velikih igrača: Vaclava Nižinskog, Tamaru Karsavinu, Mihaila Fokina, Jekatarinu Geljcer, Jelenu Poljakovu. Autorka sećanja *Moj život* lucidno ističe da je lepota baleta u prirodnim pokretima i odnosima, a ne u izveštačenoj kanonizaciji. To je bitna komponenta reforme baleta koju je početkom veka ostvario Mihail Fokin. Zbog toga je Maga Magazinović celog života, uporedo sa novim plesom, pratila tokove baleta u Narodnom pozorištu.

Prekretnica je bila njeno upoznavanje sa radom berlinske škole Izadore Dankan, koju je vodila njena sestra Elizabeta. Pomoću improvizacija i ličnih doživljavanja muzike, deca su stvarala imaginarni svet po ugledu na starogrčki ideal. Slobodne kretnje, bez naznačene tehnike, bile su deo slobodnog duha u vaspitanju dece, a Maga Magazinović je tokom celog života upravo težila harmoničnosti i slobodi ličnosti.

Njenom opredeljenju za novi ples možda je doprinelo to što je kod Šarlote Šniter učila i najnovije engleske metode kalistenije, kao kompilacije baleta i nove gimnastike.

Takav celovit pristup plesu otvorio je drukčije perspektive Magi Magazinović: ona se konačno opredelila za novu igru i otkrila suštinski smisao plesa, podrazumevajući da kroz ples igrač izražava samog sebe. Ta važna antropološka misao uticala je na senzibilnu ali odlučnu Magu Magazinović.

Otvarajući školu za plastičku igru u Beogradu 1910. godine, ona je znala da joj nedostaje sistematizovan metod za ono što je osećala kao novi plesni princip. Zato je traga-jući za novim znanjima godine 1911. otišla u Braunšvajg,

gde je kod Minete Vegman (Minette Wegmann), na intenzivnom kursu, upoznala najnovija dostignuća muzike, ritmičke gimnastike i plastike po metodu Žaka Dalkroza. Mineta Vegman je pripadala prvoj generaciji pedagoga Dalkrozovog učenja i mogla je stoga na autentičan način da prenese iskustvo velikog učitelja. Kao dobar poznavalac muzike, veoma obrazovana, inteligentna i umetnički nadarena, Maga je brzo shvatila vrednost sistema u kome se ritmiziranost najpre individualizuje, a zatim stvara objektivni odraz – plastika ili plastična gimnastika.

Još značajniji za njeno umetničko i pedagoško formiranje bio je rad kod samog Dalkroza u Helerauu 1912. godine. Ona se seća svog oduševljenja za studije u Helerauu, koji postaje mesto internacionalnog hodočašća za umetnike novog senzibiliteta. Dalkrozov sistem više nije podrazumevao samo muzičko vaspitanje već je u ritmiziranom impulsu našao kôd – znak koji istovremeno označava pokret i daje značenje pokretu. Od nizova pokreta koji su inicirani povezivanjem unutrašnjeg i spoljašnjeg ritma, dobijane su žive forme koje su kreirali sami izvođači. Ovaj humanistički pristup bio je dostupan ne samo teatarskim profesionalcima već i ljudima drugih struka. To je, sa sociološkog aspekta predstavljalo važan trenutak za početak omasovljavanja telesne kulture i plesnog teatra, čime će biti obeležen XX vek. Dalkroz je ukazao da su svi sposobni da sebe izgrade u harmoničnu ličnost kroz ritmički ples. Taj opšteobrazovni i vaspitni princip Maga Magazinović je anticipirala, prihvatila i prenela u Beograd.

Predmeti koje je učila u Helerauu svedoče o slojevitoj metodi koja duboko uranja u problem muzike i pokreta, ritma, dinamike, harmonije, melodije, čime je studentima omogućeno da se kreativno izražavaju.

U knjizi autorka piše o velikoj rasprostranjenosti Dalkrozovog sistema posle osnivanja mnogih škola. Svet je bio spreman za nova iskustva iako je borba sa tradicionalnim shvatanjima trajala tokom celog ovog veka. Jukstapoziciju je pomirio postmoderni ples.

Kao što smo napomenuli, posle svog prvog studijskog putovanja u Berlin, Maga Magazinović je sa Zorom Pricom otvorila školu u Beogradu 1910. godine. Komplikovan naziv „Škola za deklamaciju, estetiku, gimnastiku i inostrane jezike“ i razlozi za to govore o malograđanskoj beogradskoj čaršiji toga vremena. To potvrđuje i podatak da direkcija nije pristala da Maga kao žena prenese Rajnhartova iskustva u Narodno pozorište. Ona se posvetila školi, deci i mladima, ali je morala da časove osmisli između tradicionalnog baleta i improvizacija dankanovskog tipa, jer nije poznavala klasične tehnike. Takvi časovi su upravo razvijali čvrstinu, maštovitost i individualnost i kod mlađih i kod starijih učenika. U njenim autobiografskim beleškama s početka veka, veoma je važno opažanje: „...da bi plesna umetnost postala umetnost, njoj mora da prethodi tehničko znanje“. Od trenutka kada se Maga upoznala sa metodom Dalkroza, ona je u svojoj školi, već od 1911. godine, primenjivala njegove principe i u tom pogledu Beograd je ostvario najsavremenije umetničke domete. Na osnovu programa, kritika i fotografija može se naslutiti da je Dalkrozov sistem zaživeo. Takođe se zapaža uticaj Rudolfa Labana i njegovog istraživačkog rada u spoznavanju tela i prostora, dinamike i brzine pokreta, u različitim formama telesne pokretljivosti koja proizlazi iz međusobnog odnosa svih ovih elemenata, kao i iz samosvesti plesača. Iako Maga Magazinović ne pominje da je studirala kod Labana, Zora Prica piše da je ona upoznala

Labanove novine dok je bila u Cirihu 1917/1918. godine.³ Na gostovanju u Beogradu 1924. godine i u svojoj knjizi *Jedan život*, on je sam potvrdio da je Maga Magazinović njegov sledbenik. Koncerti na kraju svake školske godine svedoče o različitim pristupima novom plesu i dostignutim nivoima: dok mlađi uzrast više teži ka slobodnim pokretima koji se spajaju sa muzikom i koji razvijaju koordinaciju pokreta, lakoću, čvrstinu mišića, snalaženje u prostoru i radost pokreta, kod starijih učenika vidljive su složene forme sistema plesa Dalkroza i Labana, kroz samosvest telesnog izražavanja. O radu Mage Magazinović napisali su mnoge kritike značajni autori – od Isidore Sekulić do Milana Dedinca. Opaska Raše Plaovića „da bi škola Mage Magazinović trebalo da prethodi učenju baleta“ danas se obistinjuje: kreativna igra se uči u najboljim baletskim školama u svetu.

Posebno polje delatnosti Mage Magazinović bio je rad sa učenicima na folklornoj igri. Ona je prva stilizovala i scenski prilagodila narodnu igru, zadržavajući elemente i duh originala.

Prvu veću koreografsku celinu, *Svetkovinu Bahusa i Flore*, sačinila je 1925. godine sa 50 izvođača. Prema dostupnoj dokumentaciji može se zaključiti da je to bio čisti ples radosti, svetla i ljubavi, u kome je mitološka priča bila samo okvir. Po tretiranju opšte teme, muzike i igre možda je taj ples bio najbliži impresionizmu.

U sledećoj predstavi, *Jelisavka, majka Obilića*, Maga Magazinović je koristila folklornu muziku i struktuirala koreografiju, ostvarujući sintezu savremene tehnike i

³ Dr Zora Prica-Krstić: *Škola za ritmičku gimnastiku Mage Magazinović. Rad škole od osnivanja do danas*, Beograd, 1922.

narodnih elemenata. *Jelisavka* je imala tri dela: *San o vili*, *Upoznavanje sa herojem* i *Svadba i rođenje Obilića*. Poetika predstave inspirisana je pesmom Mihaila Sretenovića i igrana je u trilogiji sa *Molitvom Kosovke devojke* i *Smrću majke Jugovića*. Samostalno je izvođena i za vreme Drugog svetskog rata na Kolarčevom univerzitetu.

Dosledna svojim istraživanjima o srpskoj narodnoj umetnosti, Maga je uradila koreografiju za *Molitvu Kosovke devojke*, koju je solo igrala Sofija Cvetičanin. Na patetičnu uvodnu muziku Gvida Havlasa na stihove Đure Jakšića *Padajte braćo*, autorka je ekspresivnim elementima, sa naznakama naših tradicionalnih gestova, moderno kreirala arhetip srpske kosovske tragedije.

Treće delo, *Smrt majke Jugovića*, Maga Magazinović je stvarala sa najvećom koreografskom sigurnošću. Pokreti u toj kreaciji građeni su kao znak koji postaje simbol. U koreografskoj obradi i ovde je insistirala na stilizaciji narodnih igara, ali ne sukcesivno, već u odabranim elementima koje je uklapala u novu celinu. Izražajni moment bio je najupečatljiviji. Kompozicija scene sa grupom žena činila je skulpturalnu, živu formu tragičarki. Svaka od devet udovica i majka Jugovića, u svim detaljima – od hoda, nagiba tela i glave, ruku u različitim pozama koje simbolizuju tragično iskustvo – prostorno dobro ukomponovane, odisale su dubokom ekspresijom. Maga je koristila univerzalne simboličke vrednosti i autorefleksiju, sasvim blisku ekspresionizmu.

Ova tri dela Mage Magazinović bila su inicijacijalno narativna, ali u koreografskom znaku apstraktna, očišćena od ukrasa i opisa, tako da se suština ideje i koreografije ispoljila u sublimiranoj formi. Zbog toga su njeni „baleti“ posedovali koncentrisanu umetničku snagu.

O čemu Maga Magazinović nije pisala u svojim autobiografskim sećanjima

Maga Magazinović je retrospektivno zapisivala svoja sećanja i zato je možda poneki detalj ili datum pomeren. Obimna dokumentacija ipak svedoči o njoj kao autentičnoj intelektualnoj i umetničkoj pojavi u Kraljevini Srbiji, kasnije u novostvorenoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, potom nazvanoj Kraljevina Jugoslavija, kao i u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. U autobiografskim beleškama ona je opširno opisala svoj emotivni život. Međutim, neprocenjiva je vrednost tih sećanja u njenom društvenom angažovanju i uvođenju sasvim novih plesnih formi u konzervativnu sredinu kakva je bila Srbija toga vremena.

Danas ne možemo da odgonetnemo zašto se sećanja završavaju 1927. godine, sa kojim datumom Maga Magazinović prestaje da piše svoje beleške, i zašto nije obradila sledeće dvadeset četiri godine, do 1951, kada je i nastao *Moj život*.

„Škola za ritmiku i plastiku“ trajala je do 1935. godine. Nakon jubilarnog koncerta kojim je proslavljeno 25 godina rada, prestala je da postoji škola koja je u trenutku osnivanja, 1910. godine, bila prva savremena kulturološka pojava u Srbiji. Nemirna duhom, Maga Magazinović je odmah oformila Studentsku folklornu grupu, tako da je sa mladima mogla da sublimiše sva svoja dugogodišnja folklorna istraživanja. Sa grupom je gostovala po celoj Kraljevini Jugoslaviji i učestvovala na Festivalu balkanskih narodnih igara u Istanbulu 1936. i 1937. godine. Rajna Gezeman-Popović, kćerka Mage Magazinović, i danas se seća da je tada Kemal Atatürk igrao u kolu između Mage i

Rajne. U Istanbulu je Maga sažela muziku i korake iz svih balkanskih zemalja, insistirajući na sličnosti. Predano je sarađivala sa etno-muzikolozima Ljubicom i Danicom S. Janković, a kasnije i sa Oliverom Živković. Sa Student-skom folklornom grupom gostovala je i u Nici 1937. i 1938, a u Hamburgu 1938. i 1939. godine. Rajna Geze-man-Popović pominje i film u boji snimljen na gostovanju u Nemačkoj 1939. godine, kada su nastupali sa folklornim divertismanom. U Beogradu je tih godina takođe snimljen propagandni kolor-film za eventualni odlazak na gostovanje u Ameriku. Za vreme nacističke okupacije, Maga je retko imala koncerte, ali je obnovila *Jelisavku* za Kolarčev narodni univrezitet. Očigledno je smatrala da radom i kulturom ljudi treba da održe slobodan duh. Nove, posleratne vlasti nisu imale razumevanja za takve njene stavove. Kritičar Branko Dragutinović, na primer, napao je Magu u novinama. Tada je zaboravljeno da je Maga Magazinović bila jedna od retkih mladih socijalistkinja s početka veka i da je dosledno proživela ceo svoj život, ali da nije bila partijski organizovana. Posle rata bila je profesor u novoosnovanoj Državnoj baletskoj školi, gde je predavala ritmiku, folklor, istoriju igre i istorijske igre. Kao profesor, upućivala je svoje nadarene učenice kako da istražuju dokumente i beleže važne podatke. Ona je ostavila generacijama koje dolaze tri dragocene knjige, jedinstvene kod nas: *Telesna kultura kao vaspitanje i umetnost* iz 1932. godine, *Vežbe i studije iz savremene gimnastike, plastike, ritmike i baleta*, takođe iz 1932. godine i *Istorija igre*, iz 1951. godine.

U knjizi *Telesna kultura kao vaspitanje i umetnost* Maga Magazinović sveobuhvatno predstavlja čoveka, ženu i dete, navodeći njihove posebne duhovne i fizičke potrebe. U kosmičkom ritmu i osmišljenoj telesnoj aktivnosti ona

traži grčki ideal harmonije tela i duha, koji je preduslov svake slobodne ličnosti. U osnovama ritma, kontrakcije i relaksacije ona pronalazi dragocenu energiju iz koje se ostvaruje pokret u svim nijansama. Kao suštinski poznavalac svih formi telesnog vaspitanja, autorka u prvom delu, pod nazivom *Telesna kultura i vaspitanje*, razdvaja pojmove gimnastika, ritmička gimnastika, telovežbe u nekoliko različitih oblika. Ona daje prednost grčkoj gimnastici, jer je smatra „oduhotvorenom“. Ne prihvata mehanicističku napetost čovekove muskulature u akciji, zato što je deo vojničkog vaspitanja u Nemačkoj, i u njoj vidi „patriotsku i nacionalnu stvar“ koja ima korene u fašizmu i šovinizmu. O tome ona piše već 1932. godine. U posebnom poglavlju obrađuje specifične odlike žene i deteta i, shodno tome, daje predloge za posebne vežbe koje će na najbolji način oblikovati njihova tela i obrazovati duh. Njen humanistički pristup životu nikako se nije slagao sa tumačenjem vežbi prema kojima je telo objekt, što su zastupale nove teorije toga vremena.

U delu posvećenom sportskom vaspitanju, autorka ove knjige klasifikuje sportove prema stereotipima naroda i rasnih sistema Vladimira Dvornikovića. U sportu vidi socijalno-vaspitnu vrednost, ali zamera što mu je profesionalizam oduzeo dragocenu suštinu. Ona idealizuje telesnost kao natpolnu kategoriju, tako da nagotu shvata kao ideal za izvođenje gimnastičkih vežbi. Taj važan trend u svetu – da je prirodnost suština života, da žene treba da su zdrave i da rađaju zdravu decu – nacizam u Nemačkoj je ubrzo iskoristio u propagandne svrhe.

U drugom delu knjige *Telesna kultura kao vaspitanje i umetnost* Maga Magazinović razmatra forme telesnog izražavanja u umetnosti, dok u gimnastici, ritmici i plastici

istražuje duboku vezu sa ritmom, posebno kroz povezivanje pokreta i disanja. U tim savremenim sistemima ona nalazi uporište za novu igru, kojoj daje prednost u odnosu na klasični balet. Razumljivo je da je ona u individualizaciji koju pruža savremena igra videla slobodnog čoveka. Govori ipak i o skupu pojedinaca, o grupi ljudi, o zajedničkim vežbama, razmišljajući da se na taj način društvo može samo civilizovati. Takvim diskursom dala je veliki doprinos emancipaciji ljudskog bića.

U odeljku „Koreologija – koreutika – eukinetika“ autorka precizno objašnjava terminologiju naučnih disciplina igre i baleta, oslanjajući se na teorije Rudolfa Labana: da bi se moglo pristupiti fenomenologiji igre, potrebno je analizirati dinamiku, formu i izraz same igre. Koreutika i eukinetika određuju te zakonomernosti.

Maga Magazinović razume klasičan balet, ali ga posmatra senzibilitetom moderniste, pokušavajući da u kanonizovanim klasičnim pozicijama nogu vidi ne samo estetičku i funkcionalnu kategoriju već i smisao značenja tih pozicija.

Veoma je značajan i deo posvećen beleženju igre. Ovaj stari problem ona istorijski sagledava i shvata značaj Labanove kinetografije.

Maga Magazinović u plesu nije videla „božiji dar“ već je među brojnim učenicima, u svakom od njih, uočavala psihofizičke mogućnosti i tražila najbolji put za njihovo telesno samoosvešćivanje.

Na osnovu svojih studija svih formi osmišljenog telesnog aktiviteta i njegovog izražajnog svojstva, koje je izložila u prva dva dela knjige *Telesna kultura kao vaspitanje i umetnost*, Maga Magazinović je u trećem delu prikazala sisteme vežbi koje potvrđuju njene teorije. Taj poslednji

deo štampan je i kao posebna publikacija pod nazivom *Vežbe i studije iz savremene gimnastike, plastike, ritmike i baleta*.

U gimnastičkim vežbama ona se bavi tehničkim izvođenjem – od držanja tela do složenijih vežbi – koje vodi logično, sa smišljenim redosledom u kome mišići i telo postepeno jačaju. Veoma su važne njene sugestije i uputstva.

U plastičkim studijama razrađuje urođeno ljudsko kretanje sa funkcijom disanja. Individualni, ekspresivni aspekt ugrađen je u plastiku. Pokret u plastici polazi iz centralnog dela tela, a vežbe ruku daju posebnu izražajnost. Zakonomernost kretanja pre svega vidi u harmoničnosti između stajanja i kretnji i kao odnos prema prostoru. To je veoma blisko Labanovom sistemu mišljenja.

U nizu vežbi hodanja ili skokova u istim gimnastičkim, plastičkim i ritmičkim vežbama nailazi se na različite pristupe – formalni, prostorni i vremenski. Vremenski odnos Maga vidi u ritmičkim vežbama, pre svega Dalkrozovim.

Jedno poglavlje knjige *Vežbe i studije iz savremene gimnastike, plastike, ritmike i baleta* posvećeno je vežbama u baletu. Iako nije poklonik baletskog formalizma, Maga Magazinović posvećuje zasluženu pažnju toj vrsti vrhunске forme igre. U vreme kad je pisala ovu knjigu (1932. godina) već je bio poznat način eksplikacije tehničkog izvođenja vežbi u baletu. Zanimljivo je da je sve baletске termine na francuskom jeziku, do danas prihvaćene u celom svetu, prevodila na srpski. To je bilo primereno pokretu tridesetih godina u Srbiji, kada je deo umetničke i intelektualne elite smatrao da je stvaranje nacionalne kulture prioritet, tako da je posrbljavanje termina bilo deo tog procesa.

Maga Magazinović je održala više edukativnih predavanja, na koncertima svoje škole, u kojima je prenosila suštinu ljudskog kretanja, a u tom diskursu ples je predstavljen kao ontološka bit čovekove egzistencije.

Sakupljajući svoje dotadašnje plesno, istorijsko i teorijsko iskustvo, Maga Magazinović je napisala knjigu *Istorija igre*. Igru preistorijskih ljudi ona posmatra razvojno, od inicijalnih, instinktivnih plesova kao ishodišta životne radosti i strahova od prirodnih pojava. Zatim hronološki prati sve vidove igara – od religioznih, narodnih, društvenih i scenskih – i definiše njihove estetičke promene menjanjem samih znakova. *Istorija igre* je veoma značajna, jer kroz socijalna zbivanja posebno prati razvoj društvene igre. Opisi koraka, kôdova, ophođenja i celih igara svedoče o njenoj velikoj stručnosti. Baletu kao vrhunskoj umetničkoj igri, ona posvećuje srazmerno manju pažnju. Pre svega, nju interesuje nastanak teorijske osnove, zatim razvoj i dekadencija baleta u svim epohama – od renesanse do prve polovine XX veka kad je reformu baleta započeo Mihail Fokin. U ovoj knjizi sučeljavaju se elementi koji savremeno definišu samu istoriju. Za Magu Magazinović istorija nije bezlični skup plesne faktografije, već okvir koji određuje empirijske granice suštini igre. I tu ostaje dosledna sebi – posmatra i biće igrača, prateći ga kroz vreme, definiše ga, ali knjiga ostavlja nedoumice, kao što je, na primer, pitanje: zašto se *Istorija igre* završava tridesetih godina XX veka, i to sa nedovoljnim baletskim podacima iz tog vremena?

Na kraju knjige Maga Magazinović izvanredno analizira „novu igru“ Izadore Dankan, rodonačelnice tog talasa. Takođe, zahvaljujući ličnom poznavanju rada Dalkroza i Labana, daje najprecizniji, suštinski pogled na njihova

shvatanja pokreta, muzike, prostora, dinamike, kao i poimanje da je igra deo ljudskog bivstvovanja.

Luk vekova

Ceo XX vek protiče uzburkano, u preispitivanju istorijskog iskustva, sa mnogim inovacijama u naukama, kao što su psihologija i fizika, koje se prepliću sa umetnošću. Razočarani građanskim društvom i životom u XIX veku, umetnici su tražili izlaz. Postavljali su, pre svega, pitanje slobode čoveka i njegovog izbora. Umetnici su se prvi odrekli kanona i shema da bi započeli neizvesna istraživanja novih formi. Kao što smo rekli, sredinom XIX veka ples je, kroz Delsartovo tumačenje kretnji tela, stekao suštinski drugačiji sadržaj i formu, koji se stapaju u jedinstvenu celinu. Početkom XX veka nastavlja se važan istraživački diskurs u kome je telo sposobno da primi i izrazi sopstveni identitet. Igrač sledi unutrašnji impuls telom u voljnom pokretu u vremenu i prostoru. Iz tih principa izranja i nov plesni znak, očišćen od suvišnih ukrasa, sublimiran, čistog izraza, apstraktan i individualan. U tim sistemima nastao je talas promene značenja kôda kao početno utemeljenje nove igre. Moderni ples je uspostavio nove odnose pojedinca i grupe, na čemu su radili Dalkroz i Laban, dajući ogroman doprinos omasovljenju sveta muzike, pokreta, plesa. To je Maga Magazinović prihvatila boraveći u Berlinu, Braunšvajgu, Helerauu i Cirihi.

Početkom veka ona je pripadala intelektualnim i umetničkim krugovima Beograda koji su utirali nov evropski duhovni i kreativni put i radili na transformaciji dotadašnjih iskustava. Kad se vratila iz Berlina, Maga

Magazinović je donela radikalan pristup telesnoj kulturi u svim njenim domenima. Tek posle nje dolaze modernisti u drugim oblastima umetnosti: Marko Ristić, Petar Konjović, Rastko Petrović, Momčilo Nastasijević, Stanislav Vinaver, Miloje Milojević i drugi. Otvaranje prema drugačijim formama, zainteresovanost dece, mladih i roditelja u građanskom sloju koji je nastajao, svedoči o Maginoj moći da pridobije i građanski ukus. Ona nikada nije povlačila onome u šta nije verovala. U kulturološkom smislu, kao prvi umetnik i pedagog koji je u Beograd uveo najsavremenije evropske metode, ona je doprinela modernizaciji patrijarhalnog društva. Kao sledbenik Dal-kroza i Labana, „deluje emancipatorski“, kako primećuje Dubravka Đurić.⁴ Maga Magazinović je imala čist, neizmanipulisani kredo da je „u zdravom telu zdrav duh“. Kao socijalistkinja, feministkinja, a pre svega kao humanista, borila se za emancipaciju mase, smatrajući da tako jača zajednica. Posebno poštujući svaku ličnost, ona je težila slobodnom i harmoničnom životu, podrazumevajući da su telo i duh okosnica tih stremljenja.

Maga Magazinović je bila osoba sa integritetom i velikim intelektualnim i pedagoško-kreativnim potencijalom. Na svim planovima je potpuno uspela, iako su mnoge okolnosti bile protiv nje.

U svom plesnom izrazu anticipirala je narodnu tradiciju i savremeni pokret i tako stvorila novi umetnički svet. Sveukupni njen rad teorijski je utemeljen, što je veoma važno za razumevanje značaja njenog stvaralaštva za celokupnu našu kulturu.

⁴ Dubravka Đurić: *Maga Magazinović: kontekst i značenja rada*, „Pro femina“, br. 5–6, zima–proleće, 1996, B92, Beograd, 1996.

Kao luk koji povezuje vekove, prohujali su XX vekom misao i rad Mage Magazinović. Njeno osećanje i borbu za omasovljenu telesnu kulturu i umetnost, danas prepoznamo u pokretima savremenog teatra i plesa.

Nakon što je sredinom XX veka otpočela dekonstrukcija pokreta tela, plesa i baleta, sedamdesetih i osamdesetih godina stvorene su mogućnosti za različite procese koji su doprineli kreativnim spojevima starih i novih elemenata. Američki model postmodernog plesa ponovo se okrenuo apstrakciji i principu nemotivisanosti, kao i traženju dinamičkog virtuelnog odraza u kome je ples isključivo okrenut sebi. Evropski umetnici, i pored uticaja američkog *speeda*, nisu odustali od traganja za esencijalnim značenjem igre za samog čoveka i njegovo iskustvo, tako da su se javile nove, izmenjene ekspresionističke forme. U anarhičnom svetu obilja umetničkih različitosti, autentičnost koreografskog i rediteljskog jezika je dominantna pojava u veku na izmaku. Pokret i ples, kao ontološki, primarni sloj ljudske egzistencije, sintetizuju se u nov dramski teatar s kraja XX veka.

U Beogradu, na tom talasu novog senzibiliteta sinkretičkog plesnog teatra, duh Mage Magazinović opstaje sa dugim pauzama. Kad Milena Dragičević-Šešić piše da „alternativa spaja estetički, etički i intelektualni svet u jedinstven umetnički iskaz“⁵, prepoznamo ideju koju je Maga Magazinović sprovodila davno, još početkom veka. Postojeća stvarnost u Jugoslaviji tokom poslednje decenije veka koji ističe, tragično je osećanje bezizlaza i krajnje ugrožene egzistencije. Alternativno, nekomercijalno pozorište u Beogradu hrabro korača i otkriva se kao

⁵ Milena Dragičević-Šešić, „Alternativa ili protest protiv besmisla“, predgovor za katalog *Alter image*, Beograd, 1996.

refleksija te stvarnosti. U tragalaštvu za slobodom izraza, sa antropološkog stanovišta, „Dah teatar“, koji vode Dijana Milošević i Jadranka Anđelić, 1992. godine izašao je na ulicu sa jakom antiratnom porukom i, kao metafizički teatar, iskazuje određen etički stav. Snažna, nadseksualna individualnost Sonje Vukićević kreira savremeni, ekspresivni, pročišćeni svet. Anđelija Todorović i „Ister teatar“ simbolično putuju kroz vreme, prostor, odnose, sudbine, telo, glas, muziku i povratak u beznade. Neverbalna komunikacija i traženje sopstvene egzistencije osnova su na kojoj Nela Antonović i „Mimart“ već više od petnaest godina grade svoje performanse i predstave. Aleksandar Izraelovski bavi se ispovednim teatrom, dok „Plavo pozorište“ Nenada Čolića i Tanje Pajović ima humanistički pristup u kome je komunikacija potekla iz životnog iskustva. Tragajući za boljim svetom nego što je onaj koji ga okružuje, teatar glasa, pokreta i muzike „Omen“ i Gordana Lebović stvaraju svoje predstave sa mladima. Odlično plesno edukovana, Dalija Aćin se bavi minimalizmom kojim izražava svoje kretnje iz dubine. Bojana Mladenović veoma dobro poznaje savremene plesne tehnike i u koreografijama se koristi duhovitim i povremeno ironičnim izrazom, dok Isidora Stanišić, savršeno ekspresivna igranica, daje u koreografijama svoje intimno, tragično osećanje života. Grubi i u isto vreme suptilni teatar pokreta i komunikacije grade Dejan Garboš i Dragana Alfirević. Zorica Jevremović unosi sasvim novu dimenziju svojim feminističkim stavovima, ali i novom svešću da se svet mora graditi sa svima koji u njemu žive. Njen angažman u predstavama sa hendikepiranim, psihički obolelim i marginalnim ličnostima govori o stvarnosti kojoj svi prisustvujemo, u kojoj svi moramo imati i jednake šanse.

Kao što vidimo, devedesete godine donele su jedan sasvim novi svet, svet različitosti o kome je Maga Magazinović sanjala. Iskustvima Dalkroza i Rudolfa Labana i danas se koriste baletski igrači i glumci savremenog plesnog teatra. Tako je utopija Mage Magazinović utrla put današnjim procesima savremenog umetničkog izraza.

Literatura

- Dr Zora Prica-Krstić: *Škola za ritmičku gimnastiku Mage Magazinović. Rad škole od osnivanja do danas*, Beograd, 1922.
- Maga Magazinović: *Telesna kultura kao vaspitanje i umetnost*, Planeta, Beograd, 1932.
- Maga Magazinović: *Vežbe i studije iz savremene gimnastike, plastike, ritmike i baleta*, Planeta, Beograd, 1932.
- Jurij Ofrosimov: *Evolucija plesa*, „Zvuk“, br. 5, Beograd, 1934.
- Maga Magazinović: *Istorija igre*, Prosveta, Beograd, 1951.
- Maga Magazinović: *Moj život*, sv. I i II, Beograd, 1951.
- Neda Božinović: *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*, Devedesetčetvrta i Žene u crnom, Beograd, 1996.
- Dubravka Đurić: *Maga Magazinović: kontekst i značenja rada*, „Pro Femina“, br. 5–6, zima–proleće 1996, B92, Beograd, 1996.
- Eudenio Barba i Nikola Savareze: *Tajna umetnost glumca*, FDU, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Beograd, 1996.
- Milena Dragičević–Šešić: *Alternativa ili protest protiv besmisla*, predgovor za katalog *Alter image*, Beograd, 1996.

Maga Magazinović
Moj život

Maga Magazinović, 1904.

14. oktobar 1951.

Danas mi je sedamdeseti rođendan. Sedim sama u svojoj sobici, gde mi je toplo i tiho, i premišljam. Dugačak je to životni put sedamdeset godina. Šta se tu sve zbivalo oko mene i u meni! Izmenilo se u mojoj zemlji oko pola tuceta samih vladara, prohujala četiri rata – a ja još trajem. Čak i radim u školi!

Jutros mi, polazeći u Novi Beograd „na knjigovodstvo“, svrati Desa P., komšinica sa II sprata. Donela saksijicu jabučice za rođendan i puno lepih želja. Dirnula me je svojom pažnjom. Ona mi ponekad začini večernje časove svojim humorom u kome izliva i svoje želje i nade, da iz dojadilog knjigovodstva nekako uskoči u film ili pozorište, ali uvek, opet nekako, propusti priliku za takav podvig.

Drugi mi gost bi pismonoša. Donese izvesnicu za paket iz Sarajeva. Kad na poštu – a to mi za rođendan poslala Sehija T. krasnu kositrenu činiju sa kupolastim poklopcem, ukrašenu ucrtanim bakarnim šarama.

Sa Sehijom, udovicom profesora islamskog bogoslovlja, provela sam, prošle godine u oktobru, tri prijatne nedelje u zajedničkoj sobici u banji Vrućici kraj Teslića. Ona je Sarajka od kuće begova Filipovića. Iako je majka

14. oktobar 1951.

Danas mi je sedamdeseti rođendan. Sedim sama u svojoj sobnici, gde mi je mirno i tiho i premissavam. Dugočas je to životni put! Sedamdeset godina. Miša se tu sve zadržalo oko mene i u meni! Nije ništa se u mojoj okolini oko pola stotine samih vladara, prokurira četiri puta - a ja još miran. Iako i radim u misli.

Činilo mi, dolaziti u novi Beograd, na "Kulturovostvo", sbrati i Deda T. namirnica sa II strana. Dolela sankciju za rođen dan i dugo miša nje. Dirlula me je svojom tajkom. Ona mi ponekad završi neke svoje stvari u kapi izliva i svoje njebe i nade, da iz državnog "Kulturovostva" nekako uskom u firmi imi aktivnosti, ali dje, oči nekako, prokurira primiv za takav podvrat.

Druzi mi gosti bi imenovani. Dolela izveštaju za pamt iz Sa. rejeva. Kad na amitu - a to mi za rođendan poslala. Sekija B. praso tu komiternu tiku sa kulturovostim imenovani, ukrasnu užitak mihi bakarnim царома.

Са Сокијом, црвеница професора испитивао саопштова, пренема сам, прокле године у октобру, три пријатеље ндење у зајед. ниткој собници у Дани Врутици прај Теснџа. Она је Саража од куће Бетова Врмичовића. И ако је мајка три уграсла пина, још увек је мита и женствено мисловна. Дани су пријатељи у читавом до окошми, тукој десетих боја и мириса добротне. Добротом, кад утани одвешћење из Теснџа, те се моратне рано у посету, разговарање биемо о свему и свачему: од најдубљих теверанских проблема материнства и односа према дјети при васпитању, па све до реценција са новаре.

Долела ме ова због моје пребивање привржености цркви. Алина Мишић и Зорану, са којим сам сликом и милом и у = милом. Мило би у њим рекла: "цркви - дјакне боре. Милом, боре - где нис боре!"

Faksimil prve stranice rukopisa

tri odrasla sina, još uvek je lepa i ženstveno milokrvna. Dani su proticali u šetnjama po okolini, punoj jesenjih boja i mirisa borovine. Večerom, kad utanji osvetljenje iz Teslića, te se moradne rano u postelju, razgovarale bismo o svemu i svačemu: od najdubljih čovečanskih problema materinstva i odnosa prema deci pri vaspitanju, pa sve do recepata za kolače.

Korela me ona zbog moje prevelike privrženosti unučićima Mišku i Zoranu, sa čijom sam slikom i legala i ustajala. Često bi u šali rekla: „Unuče – divlje pače. Nabij mu volje – ode niz polje!“

Zapamtila ona, dobra duša, kad sam je lani 14. okt. častila ratlukom za rođendan. I poslala mi ovaj lepi bosanski dar. Koliko sam joj zahvalna za sećanje i pažnju, kao i Desi!

A od mojih – niko se danas nije setio, niti me pohodio. Do sada je Dada, moja starija sestra, redovno svraćala toga dana. Uvek sa nekoliko stručaka jesenjeg cveća a i sa kakvim priglavcima za moje hladne noge, ili rukavicama za beskrvne prste. Danas je ne bi. Mora da je bolesna, a i sama stara. Rajna je kod svoje prijateljice, dok se ne reši pitanje njenog nedoglednog stambenog spora. Mišku i Zorančiću zabranio je otac da mi dolaze ima više od mesec dana. Za ove četiri godine od razvoda njihovog neuspelog braka on je to činio kad god se sa Rajnom podžavelja. Samo je ta zabrana važila na par dana, najduže jednu nedelju. Ovog puta to je konačna zabrana da borave kod mene preko dana, da se ja u svemu staram za njih, a gore, kod njega, da idu umiveni, samo na spavanje oko osam časova.

Moje dečake ja toliko volim da mi je bez njih kuća opustela. Izvirujem i tvorižem vratima neću li ih videti kad prolaze u školu ili se vraćaju. Prošle su mi nedelje bez njih

a u meni je uvek ono osećanje praznine, kao da mi je nešto fizički iščupano iz grudi.

Od Rajnine zainacene udadbe 1. febr. 1941. pa do njenog izgnanstva iz ove kuće 1. okt. 1951. god. bila sam stalno između čekića i nakovnja – između zeta i kćeri. Ugađala, dovijala se, zaboravljala na teške kćerkine reči: „Preko tebe mrtve udaću se za Ristu!“ Za deset Miškovih i osam Zoranovih godina toliko sam brige, muka i napora uložila oko dečice. Uvek s njima, sve za njih što god sam mogla, i duševno, fizički i materijalno. – I evo sad su otrgnuti od mene i moga posvednevnog staranja za njih. Ali iskrenijeg i odanijeg prijatelja od mene – teško da će im se zadugo naći.

I eto tako u samoći dotrajavam svoj životni kraj. Smrti se nimalo ne plašim. Znam da je svaki osvanuli dan u mojim godinama poklon prirode. Ali je starost mučna i teška, osobito udružena s usamljenošću. O gorčinama obeju njih imalo bi se mnogo kazivati. Otkako sam se sa starošću sukobila, gledala sam da je danimice pobeđujem radom umnim, vaspitnim i umetničkim.

Na današnji dan mi je najusrdnija želja da radeći umrem. Možda baš na času moje voljene ritmike, gledajući kako se izrazito, ljupko ili snažno, muzikalno lelujaju i kreću još detinja tela mojih nestašnih a ipak dragih devojčica: Bose, Mirjane, Lidije, Ljiljane, Danice, triju Gordana i ozbiljne Bogdanke, sa nešto dečачke oporosti u kretnjama – i toliko drugih iz svake generacije. Ali usamljenost kod kuće, opustela bez dečaka pa i bez Rajne – kako sa njom da se ponesem, čime nju da pobeđujem?

Pade mi danas na um da opišem svoj život. Tako bih, oživljujući sećanje na prošlost, na detinjstvo i rodni kraj, školovanje u Užicu, na mladost i produženje školovanja

u starom Beogradu na prekretnu iz 19. u 20. vek, na četrdesetogodišnji prosvetni rad u dragoj Prvoj ženskoj gimnaziji i uporedni dvadesetpetogodišnji rad na ritmici i igri u mojoj privatnoj, a prvoj školi Umetnosti igre kod nas (1910–1935), zatim na šest turneja po inostranstvu sa Studentskom folklornom grupom – bila vazda sećanjem u društvu voljenih lica iz proteklih dana i godina, bližih i davnašnjih.

Znađem da nisam neka krupna ni važna ličnost, sa ovo dara i smisla, a još više ljubavi za umetnost igre i scensku umetnost uopšte. Ali možda ipak neće biti na odmet izložiti tok jednog takvog života, i na njemu prilike školovanja: vaspitanja i obrazovanja ženske omladine krajem prošlog i početkom ovoga stoleća, kao i borbe i napore moje generacije za svaki pedalj i naučnog i umetničkog saznanja, a naročito za sticanje akademskog stepena školovanja, koje je danas tako lako dostupno svima, devojkicama kao i dečacima, siromašnima kao i najimućnijim.

Jednog se ipak pribojavam pri ovome pothvatu. Da li će mi sećanje biti dovoljno tačno a živo, i da li ću njegove tokove uspeti da izlažem sa najvećim stepenom željene iskrenosti i ljudski moguće nepristrasnosti prema sebi i drugima?